

The Romantic nature and the function of the chronotope of the ruins and wreckage in Blind Owl." the novel "The Blind Owl."

Setareh Madani*

Alireza Nikouei**

Shayesteh Sadat Mousavi***

The concept of the chronotope (the time–space continuum), introduced by Mikhail Bakhtin, is a fundamental element in the typological and poetics-oriented analysis of literary texts. This study examines the functional role of chronotopes in Sadegh Hedayat's *The Blind Owl*, with particular attention to their contribution to the construction of the work's generic atmosphere and aesthetic structure. Emphasis is placed on a dominant chronotope that of ruins and desolation which serves as the primary spatial and symbolic framework of the narrative. The analysis demonstrates that the Romantic–Gothic quality of the text is closely aligned with this spatial configuration. Within this framework, ruins operate not merely as a setting but as a symbolic locus through which the narrative engages with memory, temporal disjunction, and the impossibility of restoring the past. Furthermore, the interrelation of narrative elements including characters, events, and subsidiary chronotopes such as cemeteries and thresholds reinforces the centrality of this spatial logic. Adopting a qualitative and interpretive approach, the study offers a multi-layered reading grounded in Bakhtinian theory.

Keywords: Chronotope, Ruins, Romanticism, Gothic, Sadegh Hedayat, *The Blind Owl*

*Corresponding Author: M.A in Literature and Humanities, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Guilan, Iran.

setareh.madani75@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-9231-7667>

**Associate Professor, Department of Literature and Humanities, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Guilan, Iran.

nikouei@guilan.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-8428-5389>

***Assistant Professor, Department of Literature and Humanities, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Guilan, Iran.

sh_mosavi@guilan.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-2912-0551>

Methodology

The research adopts a qualitative, descriptive-analytical approach grounded in close textual analysis. Selected passages and key narrative episodes from *The Blind Owl* are examined through the lens of Bakhtinian concepts, particularly the chronotope, dialogism, and heteroglossia. The analysis identifies and interprets spatial and temporal markers that contribute to the formation of the “ruins and wastelands” chronotope. In addition, the study draws on interdisciplinary theoretical perspectives, including Romanticism’s emphasis on subjectivity and nostalgia, Gothic literature’s fascination with decay and the uncanny, and existentialism’s concern with alienation and meaninglessness. These frameworks are employed to decode the symbolic and thematic layers embedded in the novel’s imagery and narrative structure. The methodological procedure involves categorizing instances of spatial representation, tracing their temporal associations, and interpreting their function within the broader narrative economy.

Findings

The analysis reveals that the chronotope of ruins and wastelands serves as a central organizing principle in the novel, mediating between past and present, memory and perception, and reality and hallucination. Ruined houses, abandoned rooms, obsolete objects, and desolate urban and rural landscapes are not passive settings; rather, they actively embody a lost past and an idealized temporality that contrasts sharply with the degraded and fragmented present. This contrast generates a dual temporal structure in which an imagined, harmonious past coexists with a disintegrating present marked by alienation and decay. The protagonist’s persistent longing for childhood, nature, and an unattainable purity reflects a romantic escapist impulse, while the pervasive imagery of darkness, death, shadow, and decay aligns the narrative with Gothic sensibilities.

Furthermore, other chronotopic elements such as the cemetery, the threshold (often symbolized through apertures like windows or vents), encounters with the enigmatic female figure, and the road leading away from the city interact with the central chronotope to reinforce the novel’s spatial-temporal complexity. These elements function as transitional zones where boundaries between life and death, self and

other, and reality and imagination become blurred. The cemetery, for instance, signifies both an end and a point of return, while the threshold represents a liminal space of transformation and uncertainty. The road motif suggests both escape and exile, emphasizing the protagonist's inability to locate a stable sense of belonging.

The study also finds that the chronotope of ruins and wastelands contributes significantly to the articulation of the novel's existential condition. The fragmented spatiality mirrors the protagonist's fractured identity, and the disrupted temporality reflects a crisis of meaning and continuity. The interplay between Romantic nostalgia and Gothic decay creates a tension that defines the novel's unique aesthetic, positioning it at the intersection of multiple literary traditions.

Conclusion

The chronotope of ruins and wastelands is integral to the narrative architecture and thematic depth of *The Blind Owl*. It functions as a dynamic matrix through which time and space are interwoven to produce a complex representation of memory, identity, and existential dislocation. By employing Bakhtin's theory, this study demonstrates that the novel's spatial and temporal configurations are not incidental but foundational to its meaning-making processes. The chronotope articulates the protagonist's sense of loss, alienation, and longing, while simultaneously shaping the text's Romantic-Gothic identity. Ultimately, the research underscores the effectiveness of the chronotopic approach in uncovering the intricate relationships between narrative form, symbolic space, and philosophical inquiry in modern Persian literature.

References

- Karam, Yousef (1996) *The Philosophy of Kant: A نقد!!! and Examination*. Translated by Mohammad Mohammadrezaei. Qom: Daftar-e Tablighat-e Eslami.
- Kiliskan, (2008) "Ethics and Aesthetics in Bakhtin's Works." Translated by Mahdieh Mofidi. *Ayeneh-ye Khial Monthly*, No. 8, pp. 62–64.
- Rousseau, Jean-Jacques (1996) *Reveries of the Solitary Walker*. Translated by Ahmad Samiei Gilani. Tehran: Soroush.
- Ajodani, Mashallah (2006) *Hedayat, The Blind Owl and Nationalism*. Tehran: Forugh-e Khavaran.

- Al-Naseri, Ali (2021) *The Chronotope in Arabic and Persian Novels: A Comparative Reading of Selected Postmodern Novels*. [Master's Thesis, Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Letters and Humanities].
- Al-Shamli, Rafal Naser (2019) *The Outcast: A Study of the Novel "Brooklyn" by Colm Tóibín Based on Bakhtin's Chronotope Theory*. [Master's Thesis, Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Letters and Humanities].
- Amankhani, Isa (2013) *Existentialism and Contemporary Iranian Literature*. Tehran: Elmi.
- Bakhtin, Mikhail (1981) "Forms of time and of the chronotope in the novel". In *The Dialogic Imagination*. Austin: Univ. Texas Press. pp. 84–258.
- Bakhtin, Mikhail (2012) *The Dialogic Imagination: Essays on the Novel*. Translated by Roya Pourazar. Tehran: Ney.
- Bracken, H. (2021) *The Castle of Otranto*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/The-Castle-of-Otranto>.
- Cassirer, Ernst (1991) *The Philosophy of the Enlightenment*. Translated by Yadollah Moqan. Tehran: Niloufar.
- Copleston, Frederick (1991) *A History of Philosophy*, Vol. 5. Translated by Amir Jaleleddin Alam. Tehran: Elmi va Farhangi.
- Forast, Lilian (1996) *Romanticism*. Translated by Masoud Jafari Jozheh. Tehran: Markaz.
- Galinsky, K. (1998) *Augustan culture: An interpretive introduction*. Princeton University Press.
- Ghavami, Badriyeh & Mansouri, Nemat (2023) "A Study and Classification of Chronotope Types in the Story *The Mourners of Bayal*." *Journal of Literary Discourse Analysis*, Vol. 1, No. 1, pp. 83–108. <https://www.doi.org/10.22034/lda.2023.62955>
- Ginsberg, R. (2004) *The Aesthetics of Ruins*. Amsterdam _ New York, NY, 2004
- Gosetti-F. & Jennifer A. (2021) "Romantic Upheavals, Modern Movements", On Being and Becoming: An Existentialist Approach to Life, GUIDES TO THE GOOD LIFE SERIES (New York, online edn, Oxford Academic, 22 Oct. 2020), <https://doi.org/10.1093/oso/9780190913656.003.0005>, accessed 5 Nov. 2025.
- Hassanli, Kavous & Naderi, Siamak (2013) "The Ancient City of Rey in The Blind Owl: A Re-reading of Cultural, Social, and Geographical Elements." *Journal of Literary Criticism*, Vol. 6, No. 23, pp. 149–170. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20080360.1392.6.23.1.6>
- Hedayat, Sadegh (1972) *The Blind Owl*. Tehran: Amir Kabir.
- Hosseinzadeh, Azin & Shahparrad, Katayoun (2020) "The Manifestation of Romantic Thought in the Chronotopic Structure of Mystical Narratives: A Comparative Study of 'Mahan' from Nizami's *Haft Paykar* and 'The Temptation of Saint Anthony' by Gustave Flaubert." *Comparative Literature Studies*, Vol. 12, No. 22, pp. 93–117. <https://doi.org/10.22103/jcl.2020.14799.2939>
- Hynes, Deborah J. (2020) *Bakhtin in Another Frame*. Translated by Setareh Noutaj. Tehran: Talina Institute for Translation and Publication of Artistic Works.

- Jafari Jozheh, Masoud (1999) *The Course of Romanticism in Iran*. Tehran: Markaz.
- Kordi Mohammadi, Nader (2022) "The Continuum of Stillness in Persian Novels of the 1960s." *Sociology of Art and Literature*, Vol. 14, No. 2, pp. 99–120.
<https://doi.org/10.22059/jsal.2023.92669>
- Miyahi, Elham & Alia, Masoud (2022) "An Analysis of the Chronotope of Home in I Turn Off the Lights by Zoya Pirzad." *Journal of Literary Criticism and Theory*, Vol. 7, No. 13, pp. 5–27.
<https://doi.org/10.22124/naqd.2022.20769.2283>
- Miyahi, Elham (2022) *An Analysis of the Chronotope of Home in the Works of Iranian Women Novelists (1991–2016)*. [PhD Dissertation, Art University of Tehran, Faculty of Theoretical Sciences and Advanced Art Studies].
- Miyahi, Elham (2024) *A World Within a World: Essays on Bakhtin's Concept of the Chronotope*. Tehran: Logos.
- Parisot, E. (2013) *Graveyard Poetry: Religion, Aesthetics, and the Mid-Eighteenth-Century Poetic Condition*. Ashgate: Ashgate Publishing Ltd.
- Pour Ebrahimi, Sara (2022) *Heterotopia, Third Space and Chronotope in "Life & Times of Michael K" by J.M. Coetzee and "The Woman in the Dunes" by Kobo Abe: A Spatial Reading*. [Master's Thesis, University of Guilan, Faculty of Letters and Humanities].
- Raphael, David (1996) *Adam Smith*. Translated by Abdollah Kowsari. Tehran: Tarh-e No.
- Rasekhi Langaroudi, Ahmad (2018) *Sartre in Iran*. Tehran: Akhtaran.
- Seyed Hosseini, Reza (2002) *Literary Schools* (Vol. 1). Tehran: Negah.
- Shamisa, Sirus (2004) *The Story of a Soul*. Tehran: Ferdows.
- Shohadaei, Seyed Keyhan & Sahabi, Jalil (2024) "A Study of the Chronotope in Three Works by Shahrnush Parsipur (Touba and the Meaning of Night, Dog and the Long Winter, Women Without Men) Based on Bakhtin's Theory." *Sanandaj Azad University Journal of Persian Language and Literature*, No. 61, pp. 66–91.
- Walklate, J. (2023) *Time and the Museum: Literature, Phenomenology, and the Production of Radical Temporality*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Zaker Esfahani, Alireza (2002) "Romantic Nationalism in the Thought and Works of Sadegh Hedayat." *Ketab-e Naqd*, No. 22, pp. 43–66.
- Holquist, Michael (1990) *Dialogism: Bakhtin and His World*. Translated by Mehdi Amirkhanlou. Tehran: Niloufar.

The research also demonstrates that Simmel's concepts of money, fashion, and the stranger provide effective tools for analyzing the relationships among the characters. Money in the novel is not merely an economic factor but a social force determining power relations, lifestyles, and identities. Fashion reveals the distinction between traditional and modern lifestyles, while the concept of the stranger is embodied in Homa as a character who enters a traditional structure and transforms it.

From the perspective of the sociology of literature, *The Husband of Ahou Khanom* presents a representation of Iranian society during the transition from tradition to modernity and reflects issues such as patriarchy, women's social position, polygamy, and the identity crises caused by social change. Therefore, the novel can be considered a social text that reveals transformations in identities and lifestyles through literary narration.

References

- Afghani, Ali-Mohammad. (2012) *The Husband of Ahou Khanom*. 14th ed. Tehran: Amir Kabir.
- Ali-Akbarzadeh Zohrab, Marjan. (2019) "A Sociological Analysis of Shamloo and Abu al-Madi's Poetry Based on Zalamansky's Theory." *Journal of Persian Language and Literature Research*, 17(55), 95–126.
- Fazeli, Nematollah. (1995) "An Introduction to the Sociology of Art and Literature." *Social Sciences Quarterly*, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, 4(7–8), 107–133.
- Frisby, D. (1992) *Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory*. London: Routledge.
- Gholam, Mohammad. (2004) "The Sociology of the Contemporary Persian Novel." *Journal of the Faculty of Literature and Humanities*, Kharazmi University, 32(44), 129–173.
- Ghorbani Varkalai, Masoumeh. (2010) "A Sociological Criticism of Ali-Mohammad Afghani's Novel *The Husband of Ahou Khanom*." Master's Thesis, University of Sistan and Baluchestan.
- Helle, Horst. (2015) *Georg Simmel's Social Thought*. Translated by Shahnaz Mosammapour. Tehran: Gol-Azin.
- Simmel, G. (2004) *The Philosophy of Money* (3rd enl. ed.; D. Frisby, Ed.; T. Bottomore & D. Frisby, Trans.). Routledge. (Original work published 1900).
- Simmel, Georg. (2012) *On Individuality and Social Forms*. Translated by Shahnaz Mosammapour. 2nd ed. Tehran: Sales.

فصلنامه علمی «پژوهش زبان و ادبیات فارسی»

شماره هفتاد و نهم، زمستان ۱۴۰۴: ۱۴۵-۱۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۹

نوع مقاله: پژوهشی

ماهیت رمانتیک و کارکرد کرونوتوپ خرابه و ویرانه در رمان «بوف کور»

* ستاره مدنی

** علیرضا نیکویی

*** شایسته سادات موسوی

چکیده

کرونوتوپ (پیوستار زمان- مکان) که نظریه‌پرداز برجسته، میخائیل باختین مطرح می‌کند، یکی از مؤلفه‌های مهم در سنخ‌شناسی و تحلیل بوطیقایی اثر است. در این تحقیق کوشیده‌ایم تا نشان دهیم که کرونوتوپ‌ها در اثر برجسته‌ای چون «بوف کور»، چه عملکردی دارند و چگونه در خدمت فضاسازی ژانری و بوطیقایی اثر عمل می‌کنند. بدین منظور ماهیت رمانتیک و گوتیک روایت «بوف کور» در تعامل با کرونوتوپ‌ها -به‌ویژه یک کرونوتوپ اصلی، یعنی خرابه و ویرانه - بررسی شده است. در این بررسی مشخص می‌شود که ماهیت رمانتیک-

* نویسنده مسئول: کارشناسی‌ارشد ادبیات و علوم انسانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران
setareh.madani75@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9231-7667>

** دانشیار گروه ادبیات و علوم انسانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران
nikouei@guilan.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0001-8428-5389>

*** استادیار گروه ادبیات و علوم انسانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران
sh_mosavi@guilan.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0003-2912-0551>

گوتیک این روایت، ارتباط روشنی با انتخاب این کرونوتوپ به عنوان مکان اصلی روایت دارد. در این روایت، کرونوتوپ خرابه و ویرانه، کارکردی نمادین دارد و نوعی بازخوانی گذشته و تلاشی ناکام برای احیای آن در امروز است. همچنین ارتباط شبکه‌ای سایر عناصر داستان، همچون شخصیت‌ها، رویدادها و کرونوتوپ‌های فرعی (همچون گورستان و آستانه‌ها) با این کرونوتوپ اصلی، نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل حاضر را تأیید می‌کند. این مقاله با روشی کیفی و تبیینی به بررسی داده‌های متنی می‌پردازد و بر اساس چارچوب نظری مزبور، تحلیلی چندوجهی از آنها ارائه می‌کند.

واژه‌های کلیدی: کرونوتوپ، بوف کور، رمانتیسیم، گوتیک و خرابه/ ویرانه.

مقدمه

میخائیل میخائیلویچ باختین (۱۸۹۵-۱۹۷۵م)، فیلسوف زبان‌شناس و نظریه‌پرداز روسی با آثاری نظیر «رابله و جهان‌ش» (۱۹۸۴) و «مسائل بوطیق‌ای داستایوفسکی» (۱۹۸۴) و «تخیل مکالمه‌ای» (۱۹۸۱) به عنوان یک نظریه‌پرداز -به‌ویژه در حوزهٔ رمان- شناخته شده است. باختین مثل همه متفکران و فلاسفهٔ مبدع، دستگاه مفهومی مختص خود را دارد. یکی از مفاهیم اساسی باختین، «کرونوتوپ»^۱ است. این مفهوم با دیگر مفاهیم نظام اندیشگانی او چون گفت‌وگو، بین‌الذهانیت، کارناوالیسم و... مرتبط است. به باور باختین، مکالمه، لازمهٔ بین‌الذهانیت^۲ است. صداها و اندیشه‌های نامتجانس در تعامل با یکدیگر است که حیات می‌یابند. پژوهشگران حوزهٔ باختین‌شناسی، وجه تمایز نظریه‌های او از دیگر نظریه‌پردازان را تأکید وی بر زیست و زندگی روزمره و ماهیت تعاملی زیست انسانی می‌دانند. در اندیشهٔ او، «دیگری» نقش بسزایی در شکل دادن سوژه و دنیای ما بازی می‌کند (کلیسکان، ۱۳۸۷: ۶۲). مایکل هولکویست، مکالمه را شاه‌کلید ورود به دنیای باختین و نیز فهم این جهان می‌داند و در تعریف و تبیین مکالمه‌گرایی می‌گوید: «مکالمه‌گرایی بر آن است که معنا سراسر نسبی است، به این معنی که تنها از نسبت میان دو جسم که مکانی مشترک اما متفاوت (جدا از هم) را اشغال می‌کنند، حاصل می‌شود» (هولکویست، ۱۳۹۵: ۴۵).

به نظر می‌رسد که نظریهٔ «نسبیت انیشتین»، بیشتر از هر مفهوم و تئوری دیگری بر بنیان اندیشگانی باختین تأثیر نهاده است تا آنجا که حتی به گفتهٔ هولکویست می‌توان مکالمه‌گرایی باختینی را نسخه‌ای از نظریهٔ نسبیت انیشتین دانست (همان: ۱۸۱). از سوی دیگر دیدگاه باختین دربارهٔ زمان و مکان -موضوعی که به این نوشتار نیز مربوط می‌شود- از جهتی شبیه کانت است و از جهت دیگر متفاوت. درک این تفاوت در درک ماهیت تعاملی زمان -مکان نزد باختین اهمیت دارد. به زعم کانت، زمان و مکان، دو عامل بسیار مهم در شناخت به حساب می‌آیند و این به دیدگاه باختین بسیار نزدیک است. با این حال از نظر کانت، این دو، ساختارهای ذهنی صرف و ابزار استعلایی^۳

1. Chronotope

2. Inter-subjectivity

3. Transcendental

هستند که ذهن انسان برای نظم بخشیدن به داده‌های حسی به کار می‌گیرد. این دو، مقوله‌هایی ثابت در درک حسیات استعلایی به شمار می‌آیند (کرم، ۱۳۷۵: ۳۹).

به بیان ساده، زمان و مکان در فلسفه کانت، انتزاعی و جهانی^۱ هستند؛ یعنی برای همهٔ انسان‌ها در همهٔ زمان‌ها، یکسان و ثابت فرض می‌شوند. اما باختین با این برداشت انتزاعی و صرفاً ذهنی از زمان و مکان، مخالف است. از نظر او، زمان و مکان به بدیهی‌ترین نوع واقعیت تعلق دارند. یعنی ما زمان و مکان را در دل زندگی واقعی، در رویدادها، در تاریخ، در جغرافیا و در تعاملات اجتماعی‌مان تجربه می‌کنیم (باختین، ۱۳۹۱: ۳۴۱). یک مثال ساده از این تفاوت این است که از منظر کانتی، ساعت پنج عصر در یک کافه، ساعت و مکانی مشخص و مقرر برای همگان است. همگان درک بدیهی و ثابتی از چیستی ساعت پنج و یک کافه دارند. اما از نظر باختین، این دو مقوله کاملاً به هم پیوسته و پدیده‌هایی در بافت تعاملی‌اند. ممکن است ساعت پنج امروز، با ساعت پنج دیروز در ادراک ما متفاوت پدیدار شود، زیرا تجربهٔ متفاوتی با انسان‌های متفاوتی را برای ما رقم می‌زند. یا قرار در ساعت پنج عصر در یک کافه، معنایی متفاوت با قرار ساعت هفت صبح در همان کافه یا قرار ساعت پنج عصر در یک ایستگاه راه‌آهن دارد. این ویژگی درهم‌تنیده و پیوستاری زمان-مکان به بهترین نحو در داستان نمود می‌یابد می‌کند.

این مقدمات، ما را به تعریف کرونوتوپ نزدیک‌تر می‌کند. معادل روسی این کلمه، «хроноτοп» است که از دو واژهٔ یونانی «χρόνος» (زمان) و «τόπος» (مکان) گرفته شده و می‌توان آن را «زمان-مکان» ترجمه کرد. باختین این اصطلاح را در مقاله‌ای به نام «اشکال زمان و کرونوتوپ در رمان»^(۱) که در سال ۱۹۳۷ نگاشته است، به کار می‌برد. کرونوتوپ، وابستگی ذاتی ارتباطات زمانی و مکانی است. بنابراین کرونوتوپ (پیوستار زمان-مکان)، یک واحد معناساز است و نه دو امر مجزا. در کرونوتوپ ادبی و هنری، شاخص‌های زمانی و مکانی در یک کلیت بسیار سنجیدهٔ عینی با هم می‌آمیزند؛ گویی زمان متراکم می‌شود، جان می‌گیرد و هنرمندانه قابل رؤیت می‌شود و به همین ترتیب مکان نیز به نسبت تغییرات زمان، پیرنگ و تاریخ، از خود حساسیت و عکس‌العمل نشان می‌دهد (باختین، ۱۳۹۱: ۱۳۷-۱۳۸).

از دید باختین، کرونوتوپ‌ها همواره دارای بعدی سنجشی هستند. مقصود آن است که در یک اثر هنری، همواره ارتباط و نسبتی جدایی‌ناپذیر بین کرونوتوپ‌های جهانِ متن و جهانِ فرامتن (جهانِ پشتِ متن) وجود دارد و نمی‌توان اثر هنری را کلیتی جدایی‌پذیر از دنیای پیرامونش در نظر گرفت. نباید فراموش کنیم که هر اثر هنری (فرض را بر متن ادبی می‌گیریم) در بافتار (کانتکست) مخصوصی ساخته می‌شود. اما این تمام ماجرا نیست. ما با کرونوتوپ دیگری نیز سروکار داریم و آن بافتاری است که اثر هنری یا متن در آن خوانده می‌شود. حتی ممکن است منتقد نیز تحت تأثیر گفتمان غالب زمانه خود به بررسی اثر بپردازد. پس از یاد ببریم که نزد باختین، علاوه بر بافتار و گفتمان زمان آفرینش اثر، کرونوتوپ‌های دیگری نیز اهمیت دارند؛ از جمله زمان خواندن و یا تحلیل اثر. «اگر اثر هنری تنها در نسبت با امر محلی و امر خاص فهمیده شود، این درک دارای اهمیت هنری یا پژوهشی محدودی خواهد بود. بنابراین منتقد یا مورخ هنر باید نه تنها کرونوتوپ خود، بلکه همچنین کرونوتوپ منحصربه‌فرد هنرمند و ابژه را بازشناسد. تنها در این صورت است که می‌توان به ابژه، جایی در زمان بزرگ اختصاص داد. بنابراین مورخ بر دو کرونوتوپ تکیه می‌کند، یکی کرونوتوپ خودش و دیگری بافتار تاریخی اثر» (هینز، ۱۳۹۹: ۱۱۱).

بر اساس همین تعریف از کرونوتوپ و اهمیت آن، باختین به خوانشی تاریخی و مفصل از انواع روایت و رمان‌واره‌ها می‌پردازد و برای آنها نوعی بوطیقای مبتنی بر کرونوتوپ تعریف می‌کند. به دیگر سخن تطورات و تحولات تاریخی انواع روایت را از خلال تحولات کرونوتوپی آنها تبیین می‌کند. در این خوانش، کرونوتوپ در مقام سنجه‌ای برای تغییرات ژانری و بوطیقای عمل می‌کند. او در این خوانش، تعدادی کرونوتوپ‌های اصلی و فرعی را معرفی می‌کند. وی چند گونه اصلی از ژانرهای روایی را در طی تاریخ برمی‌شمرد و کرونوتوپ‌ها را در آنها بررسی می‌کند؛ از جمله سلحشورنامه‌های عاشقانه یونانی، اتوبیوگرافی‌های باستانی، روایت‌های فرهنگ عامه، سلحشورنامه‌های شوالیه‌ای، روایت‌های رابله‌ای، چامه‌های روستایی (باختین، ۱۳۹۱: ۱۳۹-۳۲۲). در این بررسی، باختین به بررسی جامع کرونوتوپ در این سنخ روایت‌ها می‌پردازد و در ادامه چند کرونوتوپ اصلی را از دل آنها بیرون می‌کشد که عبارتند از:

الف) کرونوتوپ جاده: این کرونوتوپ با بن‌مایه دیدار مرتبط است. بن‌مایه دیدار، یکی از مهم‌ترین بن‌مایه‌های داستانی در ارتباط با کرونوتوپ‌هاست. در همه دیدارها، شاخص زمانی و مکانی مهم است. شخصیت‌ها دچار سرنوشت‌های خاص می‌شوند، چون یا در یک موقعیت زمانی- مکانی خاص یکدیگر را دیدار می‌کنند (ایجابی) یا اینکه وقایع خاصی بر آنها حادث می‌شود، زیرا در زمان و مکانی که باید یکدیگر را ببینند، بخت با آنها یار نبوده است (سلبی) (باختین، ۱۳۹۱: ۱۵۲). در انواع خاصی از رمان‌ها، برای مثال رمان‌های شوالیه‌ای، دیدارها در «جاده» به وقوع می‌پیوندد. جاده مخصوصاً برای دیدارهای تصادفی، محل بسیار مناسبی است. به‌ویژه اقشار مختلف که به واسطه مرزبندی‌های اجتماعی از هم جدا افتاده‌اند، در جاده‌ها به طور تصادفی یکدیگر را ملاقات می‌کنند و سرنوشتشان با هم پیوند می‌خورد. جاده، استعاره‌ای برای هر نوع مسیری است که داستان قرار است آن را به نمایش بگذارد: مسیر زندگی، عشق یا جنگ (باختین، ۱۳۹۱: ۳۲۴).

ب) کرونوتوپ قلعه: این کرونوتوپ، هاله‌ای از گذشته تاریخی را با خود همراه دارد و به‌ویژه در رمان‌های گوتیک، نقش پررنگی ایفا می‌کند. در روایت‌هایی با کرونوتوپ قلعه، همه‌چیز بویی از کهنگی دارد و همه عناصر در وحدتی اندام‌وار به سوی گذشته جهت می‌گیرند: اشراف‌زادگان دوره فئودالی، اشیای باستانی، اثاثیه و اسلحه‌ها... . قلعه در این رمان‌ها، کارکرد موزه را پیدا می‌کند و مکانی است برای یادآوری زمان (همان: ۳۲۷). این نوع، یکی از مرتبط‌ترین کرونوتوپ‌ها به تحقیق حاضر است و اتصال آن با کرونوتوپ در «بوف کور» مفصلاً بررسی خواهد شد.

پ) کرونوتوپ مهمان‌سرا و سالن‌ها: این کرونوتوپ در رمان‌های بالزاک و استندال پدیدار می‌شود. این مورد نیز با بن‌مایه دیدار پیوند دارد، اما بر عکس دیدارهای جاده‌ای، دیدارها در این نوع کرونوتوپ از سر تصادف و اتفاق نیست. اقشار خاصی (عموماً رده‌های بالای سیاسی- اجتماعی) در این مکان‌ها دیدار می‌کنند. این مکان‌ها، جای جان گرفتن حوادث داستانی از جمله توطئه‌ها، پیشرفت‌ها، شکست‌ها، شایعه‌ها، عشق‌ها و خیانت‌هاست و یکی از مناسب‌ترین جایگاه‌ها برای شکل‌گیری دیالوگ است که در جهان رمان، اهمیت فراوان دارد (باختین، ۱۳۹۱: ۳۲۷).

ت) **کرونوتوپ شهرستان‌های کوچک یا شبه‌روستا:** این نوع از کرونوتوپ به طور بارز در رمان «مادام بوواری» اثر فلور نمود دارد. در این مکان‌های خرد، اتفاق سترگی رخ نمی‌دهد، بلکه برخی اعمال مرتب تکرار می‌شوند. در اینجا، زمان فاقد حرکت تاریخی رو به پیش است و در عوض روی چرخه‌های کوچکی حرکت می‌کند: چرخه روز، هفته، ماه و کل زندگی انسان. مغازه‌های خاک‌گرفته، ادارات و دفاتر کوچک و کهنه، میخانه‌های قدیمی و خیابان‌های بی‌جنب‌وجوش در این نوع پرتکرارند. دیدار، جدایی و حادثه در این نوع از کرونوتوپ کم‌رنگ است (باختین، ۱۳۹۱: ۲۳۹).

ت) **کرونوتوپ آستانه (درگاه):** این کرونوتوپ، بار ارزشی و احساسی فراوانی دارد و می‌تواند با بن‌مایه دیدار بیامیزد، اما همواره آبستن حادثه‌ای پس از آن است. آستانه‌ها، همچون پلکان‌ها، راهروها، پل‌ها، کنار پنجره‌ها، پرتگاه‌ها و... نقطه عطفی است برای ورود به دوره‌ای نو و حادثه‌ای تازه. در اینجا مکان آستانه‌ای، به استعاره‌ای از زمان تبدیل می‌شود. آستانه، محملی است برای گذار که در آن زمان فشرده، بحرانی و پراشتهاب است و منجر به تحول یا گسست خواهد شد. بنابراین بار نمادین و دراماتیک بسیار سنگینی دارد (همان: ۳۳۱).

بدین ترتیب است که پیوند زمان و مکان، تجلی استعاره‌ای بزرگ در رمان می‌گردد. در رمان‌هایی که عنصر زمانی آنها حول محور سرنوشت (تصادف و اتفاق) می‌گردد، مکان نیز به صورتی بروز می‌یابد که بتواند محملی برای این زمان سرگردان تصادفی باشد. مثلاً دریا که در هر لحظه می‌تواند آبستن حادثه‌ای غیر منتظره باشد، با چنین زمانی سازگاری بسیار دارد. سرگردانی و بی‌دفاعی انسان در برابر سرنوشت، با سرگستگی و ناتوانی‌ای که طوفان و امواج و گرداب‌های نامنتظره دریا با خود به همراه دارد، همخوان است. از سوی دیگر در روایت‌هایی که قهرمان در گذر زمان، رشد و تحول شخصیتی را تجربه می‌کند، جاده که ماهیتی مبدأ-مقصدی دارد و استعاره سفر و رسیدن به سرمنزل مقصود را تداعی می‌کند، می‌تواند مکانی مناسب برای این پیوستار باشد.

مطالعات مرتبط با کرونوتوپ روی آثار ایرانی، کم‌تعداد است، در حالی که درک این پیوستار می‌تواند به درک مقصود نهایی اثر یا تأثیرگذاری غایی آن منجر شود. از میان رمان‌های برجسته ایرانی، حضور کرونوتوپ در «بوف کور» بسیار معنادار است. این

تحقیق در نظر دارد با بررسی اصلی‌ترین کرونوتوپ در بوف کور، که کرونوتوپ «خرابه و ویرانه» است، هم کارکرد آن را در این رمان نشان دهد و هم اینکه آن را به عنوان کرونوتویی قابل توجه -در کنار دیگر کرونوتوپ‌هایی که تاکنون معرفی و بررسی شده- اند- پیشنهاد دهد. بنابراین این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش اصلی است که کرونوتوپ خرابه و ویرانه، چگونه در فضا سازی «بوف کور» (و دیگر رمان‌های مشابه) عمل می‌کند و چه بار معنایی ویژه‌ای را بر دوش می‌کشد و اینکه این نوع از کرونوتوپ چه پیوند ویژه‌ای با ژانر رمان و دیگر عناصر حاضر در آن دارد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در ایران با رویکرد باختینی صورت گرفته است. با این همه این پژوهش‌ها عمدتاً بر چندصدایی و منطق مکالمه‌ای باختین متمرکز بوده‌اند تا بر مقولۀ کرونوتوپ. تحقیقاتی که به بررسی‌های کرونوتوپیک پرداخته باشند، در حوزه فیلم‌شناسی و نمایش‌نامه‌نویسی پر شمارترند تا حوزه ادبیات داستانی و رمان فارسی. با این حال از میان معدود کارهایی که به کرونوتوپ‌های رمان‌های فارسی پرداخته باشند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

رسالۀ میاحی (۱۴۰۱) به بررسی کرونوتوپ «خانه» در آثار رمان‌نویسان زن ایرانی (۱۳۷۰-۱۳۹۵) پرداخته است. میاحی در این اثر به‌خوبی توانسته نشان دهد که خانه چگونه با زنانگی پیوند می‌خورد و زمان را برای قهرمان زن معنا می‌کند. وی همچنین نشان می‌دهد که با کم‌رنگ شدن نقش‌های جنسیتی در داستان‌ها، رابطه شخصیت با کرونوتوپ خانه تغییر می‌کند و نشان می‌دهد که کرونوتوپ خانه را به عنوان نمادی از محدودیت‌ها و امکان‌های تحول می‌توان دید (رک. میاحی و علیا، ۱۴۰۳).

حسین‌زاده و شهپرراد (۱۳۹۹)، اتصال مفاهیم رمانتیک با کرونوتوپ را -که در این نوشتار نیز مدنظر قرار می‌گیرد- با بررسی تطبیقی داستان ماهان از هفت‌پیکر نظامی گنجوی و وسوسۀ آنتونیوس قدیس از گوستاو فلوبر انجام داده‌اند. این دو کوشیده‌اند که شباهت‌های میان بایسته‌های رمانتیسیم در داستان فلوبر و مضامین به کار رفته در اثر

نظامی را پیدا کنند و به این نتیجه رسیده‌اند که ساختار کرونوتوپیک در داستان‌های عارفانه، تابع بایسته‌های رمانتیسیم و مفاهیم مدنظر آن است.

دو تحقیق مزبور از منظر روش و تحلیل، مرتبط‌ترین به تحقیق حاضرند. با این حال در اینجا به چند مورد از دیگر تحقیقاتی که در این حوزه انجام شده، اشاره می‌کنیم.

الشاملی (۱۳۹۸) در تحقیقی به بررسی نظریهٔ چند الگویی زمان و مکان در کنار برخی ویژگی‌های ادبیات مهاجرت مثل غربت و دور ماندن از وطن پرداخته است.

همچنین الناصری (۱۴۰۰) در رسالهٔ خود با عنوان «پیوستار زمان - مکان در رمان عربی و فارسی: خوانش تطبیقی نمونه‌هایی از رمان پست‌مدرن» به بررسی پیوستار زمان - مکان در برگزیده‌ای از رمان‌های فارسی و عربی پرداخته و تفاوت این دو سازه را در داستان سنتی و پست‌مدرن مشخص کرده است.

پورابراهیمی (۱۴۰۱) علاوه بر اینکه از نظریهٔ کرونوتوپ باختین در خوانش و تحلیل داستانی استفاده کرده، نظریه‌هایی همچون هتروتوپیای میشل فوکو و فضای سوم ادوارد سوچا را نیز به کار گرفته است.

کردی محمدی (۱۴۰۱) در پژوهشی، رمان‌های شوهر آهو خانم، سووشون و همسایه‌ها را از منظر کرونوتوپیک بررسی کرده و گرایش هر یک از این داستان‌ها به حرکت یا سکون و ایستایی را با توجه به پایان‌بندی آنها، مشخص کرده است.

قوامی و منصوری (۱۴۰۲)، نقش‌مایه‌های کرونوتوپیک و انواع آن را در داستان «عزاداران بیل» اثر غلامحسین ساعدی بررسی کرده و در نهایت به این نتیجه رسیده‌اند که کرونوتوپ‌های روستایی - شبانی از جمله جست‌وجو، دیدار، راه، آستانه و... در این داستان برجسته است و کرونوتوپ آستانه به طرز چشمگیری، بسامد بالاتری از دیگر انواع دارد.

شهادی و سبحانی (۱۴۰۳) نیز تحلیلی کرونوتوپیک از سه اثر شهرنوش پارس‌پور، «طوبا و معنای شب»، «سگ و زمستان بلند» و «زن بدون مردان» صورت داده و انواع پیوستارها و نیز پیوستار غالب در هر اثر را مشخص کرده‌اند.

بحث و بررسی

پیش از آنکه وارد بررسی‌های کرونوتوپیک در رمان «بوف کور» شویم، لازم است

همچون باختین که کاری سنخ‌شناسانه و ژانرشناسانه روی روایت‌ها انجام می‌دهد و از آن طریق، کارکردهای کرونوتوپ‌ها را در روایت‌ها بیان می‌کند، ما نیز ابتدا از این منظر «بوف کور» را بررسی کنیم.

«بوف کور» از جهات مختلف با مفاهیم رمانتیک در ارتباط است و باید آن را از نظر فلسفی، اثری رمانتیک به حساب آورد. وجوه اگزیستانسیالیستی، مدرنیستی و سوررئالیستی اثر نیز در جای خود بحث و بررسی شده است (امن‌خانی، ۱۳۹۲: ۴۵، راسخی لنگرودی، ۱۳۹۷: ۱۲۶). اما اینکه فردگرایی، درون‌گرایی، ذهنیت‌گرایی، احساس‌گرایی و بحران معنا در جریان‌های یادشده تا چه حد وامدار آموزه‌های رمانتیسم است، بر جویندگان، پوشیده نیست (Gosetti & Jeniffer, 2020: 72-87).

ماهیت رمانتیک «بوف کور»، کارکرد کرونوتوپیک مکان و زمان داستان را به‌خوبی توضیح می‌دهد. مکان اصلی که در این اثر نقش بارزی ایفا می‌کند، یعنی مخروبه (همچون اتاق راوی و خانه‌های اطراف) -آنچنان که در ادامه خواهد آمد- در پیوند مستحکمی با ماهیت رمانتیک قرار دارد.

رمانتیسم و «بوف کور»

عصر روشنگری اروپا که از میانه سده هفدهم میلادی تا اواخر سده هجدهم میلادی ادامه داشت، با تأکیدی افراط‌گرایانه بر نقش تعقل و خردورزی در تمام شئون زندگی بشری، از جمله اخلاق، دین و مدنیت، هاله قرون وسطایی را از تاریخ اروپا زدود و جلوه‌هایی نو از تمدن را رقم زد. تجربه‌گرایی، علم‌گرایی و استدلال عقلی، محور اصلی روشنگری بود، تا آنجا که حتی در هنر به دنبال اصول نیوتنی بودند و می‌کوشیدند قواعد دقیق و روشنی برای امر هنری و زیبایی وضع کنند (کاسیرر، ۱۳۷۰: ۳۸۰-۳۸۸). اما این جلوه‌های تمدنی جدید که به سرعت منظر شهرها و خلیقات شهرنشینان و آداب آنان را تغییر می‌داد، به مذاق دسته‌ای از شاعران و نویسندگان احساس‌گرا که بعدها رمانتیک نامیده شدند، خوش نیامد. بنابراین اندوه و دل‌تنگی برای گذشته از دست‌رفته به یکی از بن‌مایه‌های اصلی تفکر رمانتیک تبدیل شد. آنچه اصطلاحاً در رمانتیسم «بدوی‌گرایی» نامیده می‌شود، در حقیقت اذعان به تفوق و برتری اعصار گذشته بر فرهنگ معاصر است. نفرت از مظاهر شهرنشینی و عقل‌گرایی و منفعت‌طلبی عصر

روشننگری، رمانتیک‌ها را برای بازگشت به عصر سادگی و بدوی که بشر را در ارتباط با طبیعت و ادراک شهودی او قرار می‌داد، دلتنگ می‌ساخت. به همین دلیل رمانتیک‌ها در گریز از زندگی متصنع شهرها و آداب و نزاکت تحمیل‌شده بر عصر جدید به جست‌وجوی گذشته، طبیعت و بکارت آن پرداختند (لیلیان، ۱۳۷۵: ۵۲).

عصر اوگوستی^۱ که عصری مهم در ادبیات و هنر انگلیسی محسوب می‌شد و تا اواخر نیمه دوم سده هفدهم امتداد داشت، اصول هنری خاصی را به خود گرفته بود که در ملایمت کامل با ایده‌های عصر روشننگری بود. نظم، وضوح، تناسب و تعادل، ادب و عقلانیت از ویژگی‌های مؤکد این عصر بود. نویسندگان این دوره، آثاری با ساختار دقیق پدید می‌آوردند که بر فلسفه تجربه‌گرایی و عقلانیت بنا شده بود (Galinsky, 1998: 3-10). افراط غلیظ رمانتیک‌ها در نشان دادن شور و التهابات درونی که حتی به جنون شباهت پیدا می‌کرد، واکنشی انتقادی به همین اصول آگوستی بود. این خصیصه رمانتیک از سوی دیگر با تعقل‌گرایی سفت و سخت دکارتی که بر عصر روشننگری سایه گسترده بود، معارضة داشت.

بنابراین رمانتیسم را باید جنبشی پرجوش و خروش در انتقاد به عصر روشننگری و اصول هنری کلاسیک به حساب آورد؛ جنبشی که به جای تأکید بر تعقل، بر احساس و عواطف تکیه می‌کند تا اتصال دوباره انسان به ذات طبیعی خود را بازیابد. در همین راستا، هر چیزی که از تصنع دور و به طبیعت نزدیک‌تر باشد، در نزد رمانتیک‌ها، پسندیده است. احساس در برابر عقل، خیال در برابر واقعیت، کودکی در برابر بزرگسالی، جنون در برابر خرد و شهر در برابر روستا، ستایش می‌شود. این قول معروف از ویلیام کوپر (۱۷۳۱-۱۸۰۰) که «خداوند روستا را آفرید و انسان شهر را»^(۲)، طبیعت‌ستایی صرف نیست، بلکه طغیانی است در برابر عقلانیت دکارتی و فیزیک نیوتونی که پایه‌های تمدن جدید را می‌ساخت.

اندوه و ملال در نزد رمانتیک‌ها، آیینی ارجمند است؛ حسی که شاعر و نویسنده هویت خود را به واسطه آن باز می‌یابد، زیرا این حس او را از مردم عادی که غرق در گذران امور روزانه‌اند، متمایز می‌سازد، به گونه‌ای که «شاید بتوان اندوه را مشهورترین

1. Augustan age

صفت رمانتیک‌ها دانست» (جعفری جزه، ۱۳۷۸: ۸۴).

سویه‌های رمانتیک در روایت «بوف کور»، بسیار برجسته است. «بوف کور» را می‌توان تماماً اثری در فراخوانی گذشته به حساب آورد. گذشته‌ای که امید است به امروز بیاید و در امروز تکرار شود؛ اما آنگاه که به امروز می‌رسد و در امروز تکرار می‌شود، جز صورتی تخریب‌شده و به ابتذال کشیده شده از خود نمایش نمی‌دهد. اکثر عناصر روایی «بوف کور»، به‌ویژه شخصیت‌ها، در دو لایه زمانی سیر می‌کنند. در لایه زمانی گذشته، همه چیز حالتی آرمانی و بهشتی دارد. این همان جهان بکر و اصیل طبیعی است که جز آرزو و خیالی از آن باقی نمانده است. اما وقتی که همین عناصر به زمان حاضر می‌رسند، به فساد می‌رسند. به همین دلیل است که این اثر همچون دیگر آثار رمانتیک، پرانده است. در «بوف کور» صدای مویه‌ای پنهان بر گذشته را می‌شنویم و حسرتی از بهشت گمشده‌ای را می‌بینیم که اکنون در خاطره‌ها دفن شده است.

کرونوتوپ خرابه و ماهیت رمانتیک / گوتیک

روایت‌های گوتیک که از زیرمجموعه‌های تاریک روایت‌های رمانتیک به حساب می‌آید، یک خصیصه اصلی دارند و آن ایجاد حس هراس و هول از طریق نمایش صحنه‌های جادویی و وهم‌انگیز است. این نوع روایت، از معماری نیمه قرن هجدهم الهام می‌گیرد که در آنها ساختمان‌ها نمایی بلند، قوس‌هایی نوک‌تیز، فضاهایی تودرتو و هراس‌انگیز دارند. در این ژانر ادبی، توصیف این ساختمان‌ها، قلعه‌های قرون وسطایی، صومعه‌ها و بناهای قدیمی و مخروبه، نقش معناداری دارد. اگر بخواهیم از منظر بررسی کرونوتوپیک به وجود «قلعه» در این رمان‌ها نگاه کنیم، باید گفت قلعه، نوعی بازآوری و یادآوری زمان گذشته است. در واقع قلعه، با عناصر هم‌نشین دیگری همچون شوالیه‌ها، مبلمان، چراغدان‌ها، ظروف و اثاثیه قدیمی، کارکرد نوعی موزه را به خود می‌گیرد (باختین، ۱۳۹۱: ۳۲۷). همان‌طور که در موزه، اشیا و موضوعات صرفاً ابژه‌هایی سالخورده نیستند، بلکه نقطه کانونی تجربه انسانی از زمان‌های گذشته و مکان‌های گذشته و بازآوری و احیای آنها در زمان حاضرند، قلعه‌ها و همین‌طور خرابه‌ها و ساختمان‌های متروکه نیز در روایت گوتیک، چنین کارکردی دارند. آنها، حضور معنادار و زنده‌ای در زمان حال دارند. رویکرد پدیدارشناسانه به موزه‌ها، آنها را از مخازنی صرف برای نمایش اشیا به فضاهایی

فعال و قابل تجربه ارتقا می‌دهد. آنها همچون متنی کهن که در زمان حاضر خواننده و تفسیر می‌شود، از طریق مواجهه میان سوژه و شیء در زمان و مکان جدیدی با معنایی نو احضار می‌شوند (درباره ارتباط موزه و پدیدارشناسی ر.ک: Walklate, 2023).

خرابه یا ویرانه را می‌توان سمبلی دانست از شکوه و عظمتی که دیگر وجود ندارد؛ حرکت و تحولی که زمانی در جریان بوده و حالا به سکون رسیده است و اکنون می‌توانند نقطه اصلی و اوج داستانی در برخی از روایت‌ها باشد، همچنان که اشاره به بقایای شهر قدیم ری، مخروبه‌ها و خانه‌های متروکه در جای جای «بوف کور» به چشم می‌خورد. حتی اتاق راوی در قسمت نخست داستان، در منطقه‌ای دور از شهر و در میان خرابه‌ها واقع شده و خود به مخروبه‌ای می‌ماند.

حسن‌لی و نادری (۱۳۹۲) در بررسی هویت تاریخی تهران قدیم، به این اشاره می‌کنند که ویژگی‌هایی که راوی «بوف کور» برای خانه‌اش و خانه‌های اطراف برمی‌شمرد، مشابه ویژگی‌های خانه‌های شهر ری در سده‌های میانه است؛ خانه‌هایی با ورودی‌های کم‌ارتفاع تا دسترسی به آنها توسط غریبه‌ها و دشمنان محدود شود. شاید از همین‌رو است که راوی این خانه‌ها را «توسری‌خورده» توصیف می‌کند:

«از حسن اتفاق خانام بیرون شهر، در یک محل ساکت و آرام دور از آشوب و جنجال زندگی مردم واقع شده. اطراف آن کاملاً مجزا و دورش خرابه است. فقط از آن طرف خندق خانه‌های گلی توسری‌خورده پیداست و شهر شروع می‌شود. نمی‌دانم این خانه را کدام مجنون یا کج‌سلیقه در عهد دقیانوس ساخته» (هدایت، ۱۳۵۱: ۱۲)^(۳).

آنها همچنین درباره فضای کهن شهر ری در این روایت چنین می‌گویند: «از کتاب‌های جغرافیای تاریخی برمی‌آید که در پهنه شهر باستانی ری که با عنوان «ری برین» یا «راغه» از آن یاد می‌شود، بناهایی از روزگاران پیش از اسلام باقی بوده که اکنون خرابه‌هایی بیش از آن نمانده است» (حسن‌لی و نادری، ۱۳۹۲: ۱۵۴-۱۵۲).

در قسمت دوم داستان، اطاق راوی دیگر نه در میان خرابه‌های تاریخی، بلکه در میان خانه‌های شهری است. با این حال در اینجا هم یادبود گذشته او را فرا می‌خواند.

راوی می‌گوید که بوی تمام زندگی‌های زیسته قبل از وی از زیر طبله دیوارها به مشام می‌رسد. این اتاق «مثل همه اتاق‌ها با خشت و آجر روی خرابه هزاران خانه قدیمی بنا شده و یک حاشیه کتیبه دارد و از زیر تخته ورامده دیوار، بوی زندگی‌های قدیمی و بوی هر آنچه سابق بر این در این اتاق زندگی کرده، بیرون می‌زند» (ص ۳۸).

انتخاب چنین مکانی به عنوان مکان اصلی، پیوند عمیقی با زمان داستانی دارد. زمان داستان، همان‌گونه که پیش از این یاد شد، آن زمان اساطیری و آرمانی است که اکنون جز یادبودهایی کهنه و متروکه، چیزی از خود باقی نگذاشته است. برخی اشیای عتیقه همچون قلمدان و گلدان راغه (ص ۲۵ و ۴۰) نیز که چند جا در داستان ظاهر می‌شود، در راستای کارکرد کرونوتوپیک همان مخروبه‌ها و ویرانه‌ها، نقش ایفا می‌کنند و همچون اشیای موزه‌ای، تنها اجسامی از گذشته نیستند، بلکه در زندگی امروز عملکرد دارند. به‌گفته گینزبرگ، «ویرانه اگر فقط انبوهی از مواد معمولی، بی‌شکل و بدون عملکرد باشد، نمی‌تواند ما را به حرکت درآورد. چیزی از شایستگی زیبایی‌شناختی در ویرانه‌های نمادین به حرکت درمی‌آید تا قلب را به خود جلب کند. ویرانه سرانجام پیروز می‌شود و با وجود رنج‌هایی که در خود دارد، به زندگی ادامه می‌دهد» (Ginsberg, 2004: 107).

یکی از برجسته‌ترین عناصری که هرچند خود از زمان یا مکان‌های داستان نیست، اما فرضیه ما را درباره کارکرد کرونوتوپیک داستان تقویت می‌کند، زن اثری است. او زنی است از گذشته، زیرا بیش از هر چیز شبیه مادر راوی و شبیه کودکی‌های زن لکاته است. بنابراین او نماد معصومیتی از دست رفته است که مرده و دفن شده و ذره‌ذره وجودش را مرگ تجزیه کرده است (ص ۱۷).

در این روایت، گذشته در برابر اکنون می‌ایستد. هرچه به گذشته مربوط می‌شود، ستودنی و خواستنی است و هر آنچه مربوط به اکنون است، ردیالنه، مبتذل و خواستنی است. برای مثال به چند مورد اشاره می‌کنیم:

رجاله‌ها، اهالی امروزند و راوی که خود را متصل به گذشته می‌داند، از آنها گسسته است، زیرا «زندگی آنها، موسم و حد معینی دارد، مثل فصل‌های سال و در منطقه معتدل زندگی واقع شده» (ص ۳۷)، اما زندگی راوی از اعتدال به دور است. رجاله‌ها در این اثر، موجوداتی تماماً منفعت‌طلب و اهل خور و خواب و شهوتند. این موقعیت یادآور

فلسفه اخلاق در نزد رمانتیک‌هاست که با موازین اخلاقی منفعت‌گرایانه در عصر روشنگری مخالفت داشتند. در فلسفه اخلاق تامس هابز (۱۵۸۸-۱۶۷۹) که نمونه‌ای از این نگاه منفعت‌گرایانه است، انسان «گرگ انسان» نامیده می‌شود. هابز، وضعیت طبیعی روابط انسان‌ها را «وضع جنگ» می‌داند. در فلسفه اخلاق هابز، «صیانت از نفس»، انگیزه اصلی عمل اخلاقی شمرده می‌شد و این باور وجود داشت که انسان همواره جلب سود و دفع ضرر را در اعمال خود در نظر دارد و موجودی اساساً خودخواه است (کاپلستون، ۱۳۷۰: ۵۲). اما فیلسوفانی چون شافتسبری، هیوم، آدام اسمیت و در نهایت روسو - که از قضا از پایه‌گذاران فلسفه اخلاق رمانتیک به شمار می‌آیند - با فلسفه بدبینانه در باب خودخواهی انسان مخالف بودند. شافتسبری اتفاقاً به جنبه همدلانه، غیر شخصی و اجتماعی اخلاق تکیه می‌کرد و همدلی با رنج‌ها و شادی‌های دیگران را هسته تجربه اخلاقی می‌دانست (کاپلستون، ۱۳۷۰: ۱۸۸-۱۹۲). هیوم و آدام اسمیت نیز تعقل را به سوی احساس و عاطفه سوق می‌دهند و نوعی فلسفه اخلاق مبتنی بر احساس را شکل می‌دهند (رافائل، ۱۳۷۵: ۱۲ و ۴۰).

ولع منفعت‌طلبانه‌ای که در مردم شهر و مردم عصر نو وجود دارد، راوی «بوف کور» را از مردم عصر خویش می‌گسلد و ذهن و روحش را در سرزمین‌های دور و ایام از سر گذشته، می‌چرخاند. همان‌گونه که رمانتیک‌ها، پیوستگی خاطر عجیبی با جهان‌های کهنه و عوالم و اساطیر شرقی پیدا کردند تا خیالات ظریف خود را در جایی خارج از قلمرو صنعتی جهان غرب پرواز دهند. تمایل به داستان‌های هزار و یکشب، بهره‌گیری از مضامین شاعران مشرق‌زمین چون حافظ و سعدی و اتصال به سرزمین‌های کهن چون هند و مراکش در آثار نویسندگان رمانتیک، محرز است^(۴). بی‌دلیل نیست که این دوره، نقطه عطف سفرهای مستشرقان به کشورهای شرقی است.

مورد بعدی، کودکی است. کودکی نیز مربوط به جهان گذشته است. در روایت «بوف کور»، هرآنچه از دیروز به امروز رسیده، فاسد و تباه‌شده است. راوی که از حالات و اوضاع امروز خود منزجر است، کودکی خود را شیرین می‌بیند. در نشئه تریاک غرق می‌شود تا به کودکی، آن جهان از دست رفته، بازگردد:

«کم‌کم حالت خمود و کرخت به من دست داد، مثل یک نوع خستگی گوارا و یا امواج لطیفی بود [...] متدرجاً حالات و وقایع گذشته و یادگارهای پاک‌شدهٔ زمان بچگی را می‌دیدم [...] لحظه به لحظه کوچک‌تر و بچه‌تر می‌شدم» (ص ۳۲).

همچنین خاطراتی که راوی جابه‌جا از مادر خود ذکر می‌کند (ص ۴۳ و ۴۴)، تداعی‌گر کودکی و بازگشت به کودکی است. پیوستگی راوی با مادر و مسئلهٔ مادر، حتی در عشقی که به زن لکاته دارد، بروز می‌یابد. او زن را به خاطر محبتی که به مادر زن (عمه‌اش) دارد، دوست می‌دارد (ص ۴۷ و ۵۳). رابطه با دایه نیز رابطه‌ای کودکانه با مادر است. در بستر بیماری، دایه برای راوی قصه تعریف می‌کند و راوی دربارهٔ این قصه‌ها چنین می‌گوید:

«به نظرم می‌آمد که این قصه‌ها من را به عقب می‌برد و حالت بچگی در من ایجاد می‌کرد، چون مربوط به یادگارهای آن دوره بوده است، وقتی که خیلی کوچک‌تر بودم و در اتاقی که من و زنم توی نو پهلوی هم می‌خوابیدیم» (ص ۴۹).

در همین قسمت به‌وضوح می‌گوید که «از بیماری خودم کیف می‌کردم، چون فکر می‌کردم بچه شده‌ام». در قسمت دیگری از روایت، اوج تمنای راوی برای بازگشت به کودکی نمایان می‌شود؛ وقتی که زن لکاته، بچه‌اش را از دست می‌دهد، به سراغ راوی رفته و گویی او را همچون کودک از دست رفتهٔ خود می‌پندارد، سرش را روی زانو می‌گیرد و می‌جنباند. راوی در آنجا آرزو می‌کند که ای کاش در همان زمان می‌مرد (ص ۵۰).

مورد بعدی، زن لکاته است. او یکی از بزرگ‌ترین نشانه‌های تباهی در رسیدن به عصر حاضر است. این زن در کودکی، معصوم و دوست‌داشتنی است. او اکنون در اتاق‌های کهنه و کثیف در میان جماعتِ حریص و فاسد پرسه می‌زند و هرزگی می‌کند؛ اما در گذشته، کودکی معصوم و دلربا بوده است که راوی او را در طبیعت، کنار نهر سورن، مجاور قلعه‌ای کهن به یاد می‌آورد (ص ۵۶). در اینجا بار دیگر پیوندِ معنادار مکان و زمان، در انتقالِ معنا و مقصود غایی اثر، کارگر می‌افتد. زن اثیری، نسخهٔ کودکانهٔ زن لکاته است که به جای رسیدن به امروز، در همان گذشته، پرورش یافته و معصومیت و

بکارت خود را از دست نداده است. رابطه‌ای عمیق و چندوجهی میان زن اثیری و گذشته برقرار است، از جمله اینکه صورت زن اثیری روی کوزه کهنه راغه رسم شده است (ص ۳۰). در جای دیگر، راوی چمدان حاوی جسم مرده و مثله‌شده زن اثیری را روی سینه می‌گیرد و در صحنه‌ای دیگر، گلدان عتیقه را به همان شکل روی سینه می‌گیرد و به گفته وی، «گلدان مثل وزن مرده‌ای روی سینه‌ام فشار می‌آورد» (ص ۲۹). گویی زن مرده همان تاریخ مرده است که در گلدان عتیقه به تجسد می‌رسد. صفاتی همچون «بچه‌گانه، بی‌تکلف، باکره» برای زن اثیری، بار دیگر نمایان می‌کند که او همان کودک گذشته است (ص ۱۶) و کودکی، خود استعاره‌ای از گذشته کهن است؛ استعاره‌ای از معصومیت و بکارت زندگی.

بلیک دو مجموعه شعر دارد که به دوره متفاوت زندگی اشاره دارد: یکی «آوازه‌های معصومیت»^۱ (۱۷۸۹) و دیگری «آوازه‌های تجربه»^۲ (۱۷۹۴). این معصومیت در مقابل تجربه قرار می‌گیرد. در «آوازه‌های معصومیت» از سمبل برّه و در «آوازه‌های تجربه» از سمبل ببر برای نشان دادن تفاوت این دو دوره یاد می‌شود. با اندکی توسع شاید بتوان گفت که در «بوف کور»، زن لکاته با نیرنگ‌ها و نابکاری‌هایش، نماد امروز (تجربه) است و زن اثیری با بی‌تکلفی و سادگی‌اش، نماد گذشته (معصومیت).

این گذشته‌گرایی طبیعتاً با روحیات ملی‌گرایانه هدایت نیز پیوند می‌خورد. اما به این دلیل که توضیح درباره آن مجال مجزایی می‌طلبد، به همین اشاره بسنده می‌کنیم (همچنین برای اطلاعات بیشتر در این باره رک: آجودانی، ۱۳۸۵ و ذاکر اصفهانی، ۱۳۸۱).

طبیعت، عنصر دیگری در ارتباط با گذشته است. طبیعت نیز با رسیدن به امروز، تخریب می‌شود. آبادی‌ها و دشت‌ها به مخروبه‌ها و شهرهای پررگاله تبدیل می‌شوند. راوی، زن اثیری را در دل طبیعت می‌بیند و زن لکاته را در غوغای شهر. زن اثیری در کنار سرو، نیلوفر و جوی آب، خود را نمایان می‌کند (ص ۱۱) و بچگی زن، خود را در کنار نهر سورن، روی تپه‌ای خارج از شهر (ص ۵۶). یکی از نشانه‌های احتمالاً اتفاقی اما بسیار جالب داستان از اتصال زن اثیری با طبیعت، آن است که اتفاقات و حوادث مربوط

به زن اثیری و کودکی زن لکاته در روز سیزدهم عید (روزی که باید به طبیعت رفت) اتفاق می‌افتد (ص ۷ و ۵۶). زن اثیری نیز باید در جایی دفن شود که از شهر به دور باشد. راوی، مدفن دختر را جایی بین چند تپه و روی یک رشته‌کوه در نظر می‌گیرد؛ جایی با آثار و بناهای قدیمی با خشت‌های کلفت و رودخانه‌ای خشک (آثار به جا مانده از گذشته)؛ جایی دنج و بی‌سروصدا و به گفتهٔ راوی، «جایی به فراخور همان زن. او باید دور از مردم و دور از دیگران باشد» (ص ۲۶). گویی راوی «بوف کور» نیز هم‌نوا با رمانتیک‌ها می‌گوید: «بر رخسار مردمان جز درنده‌خویی نمی‌بینم، حال آنکه طبیعت به من لبخند می‌زند» (روسو، ۱۳۷۵: ۱۰۲).

گورستان و ماهیت رمانتیک / گوتیک

گورستان از دیگر مکان‌هایی است که در روایت «بوف کور»، حضوری برجسته دارد و بار دیگر این نشانه به ماهیت رمانتیک/ گوتیک این اثر اشاره می‌کند. پیوستگی مکان-هایی چون گورستان با مفاهیم رمانتیک تا بدان جاست که مکتبی با نام «مکتب شعر گورستان»^۱ را آغازگر رمانتیسم می‌دانند. شاعران مکتب گورستان، گروهی از شاعران پیشارمانتیک قرن هجدهم در انگلستان بودند که در آثارشان به موضوعاتی چون مرگ، گذرایی زندگی و غم و اندوه می‌پرداختند. این شاعران معمولاً اشعارشان را با حال و هوای ماتم‌آلود و تأملاتی دربارهٔ مرگ و زندگی بعد از مرگ می‌سرودند. تصاویری از جمجمه، تابوت و کرم‌های جنیده بر اجساد در شعرهای آنان نمایان است (ر.ک: Parisot, 2013). این تصاویر که عموماً با تابش نور وهم‌انگیز مهتاب یا صدای رعد در شب‌های طوفانی و یا صدای هولناک جغدها همراه می‌شد، همگی صحنه‌هایی آشنا در «بوف کور» هستند. آنگاه که راوی به سوی گورستان می‌رود تا جسد دختر را به خاک بسپرد، تصویری مشابه شعرهای مکتب گورستان در پس‌زمینه توصیف می‌شود (همان: ۲۴ و ۲۵ و ۲۷) و در انتهای داستان نیز راوی به هیئت جغدی مشثوم درآمده و اطاقش به شکل تابوت (همان: ۹۱). حضور واژهٔ بوف در عنوان رمان نیز باید به این موارد افزوده شود. کرونوتوپ گورستان بار دیگر ما را به زمان از دست رفته متصل می‌کند و

دست‌آویزی می‌شود برای یادآوری آنچه پوسیده و خاک شده و اکنون باید بر آن مویه کرد. بنا به گفته باختین، یک کرونوتوپ اصلی بنا به بن‌مایه داستان می‌تواند شامل بی-نهایت کرونوتوپ فرعی باشد (باختین، ۱۳۹۱: ۳۳۴). در اینجا باید گفت که گورستان از کرونوتوپ‌های فرعی مخروبه است و این دو از لحاظ کرونوتوپیک، کارکرد مشابه دارند و هر دو حسرت یک اتوپای بدوی‌گرایانه را به همراه دارند.

گوتیک و رمانتیسم را باید نوعی جدال با عقل‌گرایی کلاسیسم دانست؛ زیرا در این دست از روایت‌ها، به جای ستایش خرد و روان آگاه - که از ویژگی‌های کلاسیسم است - آنچه مورد توجه قرار می‌گیرد، قسمت تاریک روح آدمی است. از همین‌رو است که راوی «بوف کور»، داستان خود را برای سایه‌اش تعریف می‌کند که نماد و رمز طبیعت و غریزه طرد شده است (برای اطلاعات بیشتر درباره نقد روان‌شناختی - یونگی بوف کور ر.ک: شمیسا، ۱۳۸۳). در قسمتی از داستان راوی به‌وضوح اشاره می‌کند که در لحظات هجوم تب و هذیان، ارتباطی میان او و جریان طبیعت و همچنین بین او و تاریکی عمیقی که در روحش تولید می‌شود، به وجود می‌آید (ص ۲۷). گویی ارتباط با قسمت تاریک روح برایش برابر با برگشت به طبیعت است.

از همین‌رو است که گوتیک با خواب و رؤیا نیز پیوند عمیقی دارد. در خواب، جلوه آگاهانه و تعقل‌گرایی زندگی، جای خود را به همان روان غریزی و طبیعی می‌دهد و بدین ترتیب مجدداً با آرزوی بازگشت به آغاز و به مرحله بکارت روح مواجه‌ایم. نویسندگان گوتیک، بسیاری صحنه‌ها را در خواب دیده و از خواب الهام می‌گیرند. «قلعه اوترانتو» که خشت اول رمان گوتیک به حساب می‌آید، از یک کابوس شبانه نویسنده آن - هوراس والپول - الهام گرفته است (ر.ک: Bracken, 2021) و در روایت «بوف کور» نیز رؤیا و کابوس بارها بر راوی حادث می‌شود، به نحوی که نیمه نهایی داستان که همراه با بیماری و تب‌زدگی راوی است، تماماً در حالتی رؤیاگون و هذیان‌وار می‌گذرد.

چنان‌که پیشتر یاد شد، کرونوتوپ جاده در رمان‌های شوالیه‌ای یا رمان‌های زندگینامه‌ای می‌تواند کارکردی استعاری از تغییر و تحول در مسیر زندگی داشته باشد، یا جایی باشد برای نمایش وقایع تصادفی (باختین، ۱۳۹۱: ۳۲۵). اما این کرونوتوپ در روایت «بوف کور» فاقد چنین کارکردی است، زیرا اساساً ژانر و بوطیقای «بوف کور»

سازگار با چنین امری نیست. همان‌طور که پیش از این گفته شد، کارکردهای کرونوتوپیک در تطابق کامل با فضا و ژانر کلی داستانند. به همین دلیل در این داستان حتی جاده نیز در راستای کارکرد گورستان و مخروبه عمل می‌کند. جاده تنها مسیری است که راوی را از جهان انسان‌های معمول دور می‌کند و به جایی غریب دور از شهر می‌برد تا راوی، خاطره عشق اثیری خود را در آنجا خاک کند (ص ۲۴-۲۵). اینکه پیشتر گفته شد مفاهیم نظری باختین، اموری نسبی‌گرایانه و تعاملی هستند، می‌تواند کارکرد متفاوت جاده در متن داستان «بوف کور» را توجیه کند. زمان و مکان می‌تواند در تعامل با بافت، ژانر و بوطیقای اثر، کارکرد متفاوتی به خود بگیرد.

آستانه و دیدار

پیش از این یاد شد که آستانه‌ها، نمودی از گسست و تغییرند. در کرونوتوپ، آستانه زمان فشرده، بحرانی و پرتلهاب است. آستانه، بار نمادین و دراماتیک بسیار سنگینی دارد و عمده‌تاً با قیدهایی همچون ناگهان، سپس، ناگاه و... شناخته می‌شود (باختین، ۱۳۹۱: ۳۳۱). از لحاظ مکانی، هر آنچه خاصیت آستانه‌ای دارد، همچون راه‌پله‌ها، درگاه‌ها و پلکان‌ها می‌تواند جایگاه مناسبی برای این کرونوتوپ باشد. در «بوف کور»، نوع متفاوتی از مکان را می‌توان به عنوان مکان آستانه‌ای معرفی کرد و آن، سوراخ هواخور است: «همین که آمدم بغلی را بردارم، ناگهان از سوراخ هواخور رف، چشمم به بیرون افتاد. دیدم در صحرای پشت اطاقم، پیرمردی قوز کرده زیر درخت سروی نشسته بود» (ص ۸) و در ادامه درباره همین حادثه می‌گوید: «زندگی من از این لحظه تغییر کرد» (ص ۱۰).

همچنین درباره موقعیت‌های آستانه‌ای گفته شد که این کرونوتوپ با بن‌مایه دیدار در ارتباط است و همیشه آستان حوادثی تازه است (باختین، ۱۳۹۱: ۳۳۱). این دیدارهای آستانه‌ای، نقطه عطف داستانند و سرنوشت داستان پس از آن دگرگون می‌شود. دیداری که راوی «بوف کور» در این موقعیت آستانه‌ای با زن اثیری برقرار می‌کند، نقطه عطف تقسیم داستان به دو قسمت اساطیری و تاریخی است. این دیدار آستانه‌ای کاملاً با موقعیت زمانی داستان در پیوند است و دو گونه زمان ماهیتاً متقابل و متفاوت را در داستان ایجاد می‌کند. یکی، زمان گذشته که هر چیز از طبیعت گرفته تا عشق و زن در آن، آرمانی و پاک است و دیگر، زمان اکنون که در آن همه‌چیز از شهر و مردم گرفته تا

زن و عشق، جلوه‌ای مصنوعی و آلوده دارد. این تقسیم‌بندی، بار دیگر گویای ماهیت رمانتیک و بدوی‌گرایانه «بوف کور» است. همان‌گونه که برخی رمانتیسم را نوعی فرار می‌دانند، «فرار به رؤیا، فرار به گذشته، به سرزمین‌های دوردست، به تخیل» (سیدحسینی، ۱۳۸۱: ۱۶۲)، «بوف کور» نیز فرار به گذشته است.

در اینجا بار دیگر می‌توان شاهد بود که همان‌گونه که باختین به درستی باور دارد، کارکردهای کرونوتوپیک، رابطه بسیار عمیق و معناداری با ژانر و بوطیقای داستان دارند. موقعیت‌ها، دیدارها، زمان‌ها، مکان‌ها و شخصیت‌ها، همگی در روایت «بوف کور»، ابزاری برای گریز از لحظهٔ امروز و پناه بردن به زمانی آرمانی در گذشته‌اند. پناهی که از دست رفته و اکنون جز یادبودی از جنس مخروبه‌ها، ویرانه‌ها و گورها، چیزی از آن بر جای نمانده است و محصول این حرمان، چیزی نیست جز اندوه؛ احساسِ محبوبی که رمانتیک‌ها، آن را مقدس می‌داشتند.

از طرف دیگر باید دوباره به خاصیت مکالمه‌ای و تعاملی کرونوتوپ (زمان/ مکان) اشاره کرد. آنچنان که در تک‌تک این موارد مشاهده شد، زمان و مکان در ارتباط با هم عمل می‌کنند و هر دوی آنها در تعاملی معنادار و در گفت‌وگو با بافت و فضای کلی اثرند. بنابراین بیهوده نیست که بگوییم نسبیت‌گرایی و منطق مکالمه‌ای باختین، تمام مفاهیم نظری‌ای را که او مطرح می‌کند، در خود می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

بررسی کرونوتوپ «خرابه و ویرانه» در رمان «بوف کور» نشان می‌دهد که این کرونوتوپ، نقشی بنیادین در شکل‌دهی به ساختار فضاسازی، تم‌ها و نمادپردازی «بوف کور» ایفا می‌کند. این کرونوتوپ، فراتر از یک عنصر جغرافیایی صرف عمل می‌کند و در پیوندی عمیق با زمان آرمانی داستان است. این مکان، نمادی است از گذشته‌ای گمشده و زوال‌یافته که راوی داستان در آن میان به دنبال بازخوانی و احیای خاطرات و معناها فراموش‌شده است. در این تحقیق نشان دادیم که کرونوتوپ خرابه و ویرانه در تعاملی چندوجهی با دیگر عناصر روایت عمل می‌کند و ماهیتاً کرونوتویی بسیار مناسب و معنادار برای فضاهای گوتیک و روایت‌های رمانتیک است.

این پژوهش همچنین تأکید می‌کند که تحلیل کرونوتوپیک، به‌ویژه در آثار برجسته‌ای چون «بوف کور»، در فهم دقیق‌تر ساختارهای روایی و ژانری آثار ادبی معاصر بسیار راهگشاست. تعامل زمان و مکان به عنوان دو مؤلفه اصلی روایت، نه تنها در انتقال معنای غایی رمان مؤثرند، بلکه به عنوان ابزاری مفهومی در بازشناسی پیچیدگی‌های فلسفی، روان‌شناختی و فرهنگی متن عمل می‌کنند. در نهایت کرونوتوپ «خرابه و ویرانه» را باید به عنوان یکی از کرونوتوپ‌های معنادار و مهم در عرصه رمانتیک و گوتیک معرفی کرد. این کرونوتوپ در «بوف کور» به غنای مفهومی، جامعیت ژانری و تأثیرگذاری روانی اثر افزوده است و نمادی از رابطه پیچیده انسان با تاریخ، خاطره و جغرافیای زیسته است.

پی‌نوشت

۱. برای مطالعه نسخه انگلیسی، ر.ک:
Bakhtin, M. (1981). "Forms of time and of the chronotope in the novel". In *The Dialogic Imagination*. Austin: Univ. Texas Press. pp. 84-258.
۲. قطعه‌ای از شعر بلند «The task» از کوپر که در سال ۱۷۸۵ منتشر شده است.
۳. تمام ارجاعات به بوف کور از همین منبع است و از این پس برای حفظ اختصار تنها به ذکر شماره ص بسنده می‌کنیم.
۴. برای نمونه رجوع کنید به «کلبه هندی» (۱۷۹۰) اثر برناردن دوسن پی‌یر و «سرودهای چوپانی ایرانی» اثر ویلیام کالینز

منابع

- آجودانی، ماشالله (۱۳۸۵) هدایت، بوف کور و ناسیونالیسم، تهران، فروغ- خاوران.
- امن‌خانی، عیسی (۱۳۹۲) اگزستانسیالیسم و ادبیات معاصر ایران، تهران، علمی.
- باختین، میخائیل (۱۳۹۱) تخیل مکالمه‌ای (جستارهایی دربارهٔ رمان)، ترجمهٔ رویا پورآذر، تهران، نی.
- پورابراهیمی، سارا (۱۴۰۱) هتروتوپیا، فضای سوم و کرونوتوپ در «زندگی و زمانهٔ مایکل جی» اثر جی.ام. کوئتسیه و «زن در ریگ روان» اثر کوبو آبه: خوانشی فضا محور، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، استاد راهنما فرزاد بوبانی، رشته زبان و ادبیات خارجی (زبان و ادبیات انگلیسی)، دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- جعفری جزه، مسعود (۱۳۷۸) سیر رمانتیسم در ایران، تهران، مرکز.
- حسن‌لی، کاووس و سیامک نادری (۱۳۹۲) «شهرکهن «ری» در بوف کور، بازخوانی عناصر فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی»، فصلنامهٔ علمی- پژوهشی نقد ادبی، سال ششم، شماره ۲۳، پاییز، صص ۱۴۹-۱۷۰.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20080360.1392.6.23.1.6>.
- حسین‌زاده، آذین و کتابیون شهپرراد (۱۳۹۹) «تبلور اندیشه رمانتیک در ساختار کرونوتوپیک حکایات عرفانی بررسی تطبیقی داستان ماهان از هفت‌پیکر نظامی گنجوی و وسوسه آنتونیوس قدیس از گوستاو فلوبر»، ادبیات تطبیقی، سال دوازدهم، شماره ۲۲، بهار و تابستان، صص ۹۳-۱۱۷.
- <https://doi.org/10.22103/jcl.2020.14799.2939>.
- ذاکرافه‌پانی، علیرضا (۱۳۸۱) «ناسیونالیزم رمانتیک در افکار و آثار صادق هدایت»، کتاب نقد، شماره ۲۲، صص ۴۳-۶۶.
- راسخی لنگرودی، احمد (۱۳۹۷) سارتر در ایران، تهران، اختران.
- رافائل، دیوید (۱۳۷۵) آدام اسمیت، ترجمهٔ عبدالله کوثری، تهران، طرح نو.
- روسو، ژان ژاک (۱۳۷۵) خیال‌پروری‌ها، ترجمهٔ احمد سمیعی گیلانی، تهران، سروش.
- سیدحسینی، رضا (۱۳۸۱) مکتب‌های ادبی، جلد ۱، تهران، نگاه.
- الشاملی، رفل ناصر (۱۳۹۸) جدامانده: مروری بر رمان بروکلین به قلم توبین بر اساس نظریه کرونوتوپ باختین، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، استاد راهنما زهره تائبی نقندری، رشته‌ی زبان و ادبیات خارجی (زبان و ادبیات انگلیسی)، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۳) داستان یک روح، تهران، فردوس.
- شهادی، سید کیهان و جلیل سحابی (۱۴۰۳) «بررسی کرونوتوپ در سه اثر شهرنوش پارسی‌پور (رمان طوبا و معنای شب، سگ و زمستان بلند، زنان بدون مردان) بر اساس نظریه باختین»، زبان و ادبیات فارسی آزاد سنندج، شماره ۶۱، صص ۶۶-۹۱.

- <https://www.doi.org/doi.org/10.71638/farsij.2024.1126177>.
قوامی، بدریه و نعمت منصوری (۱۴۰۲) «بررسی و طبقه‌بندی انواع کرونوتوپ در داستان عزاداران بَیَل»، فصلنامه علمی تحلیل گفتمان ادبی، دوره اول، شماره ۱، تابستان، صص ۸۳-۱۰۸.
<https://www.doi.org/10.22034/lda.2023.62955>.
کاپلستون، فردریک (۱۳۷۰) تاریخ فلسفه، جلد ۵، ترجمه امیرجلال الدین اعلم، تهران، علمی و فرهنگی.
کاسیرر، ارنست (۱۳۷۰) فلسفه روشنگری، ترجمه یدالله موقن، تهران، نیلوفر.
کردی‌محمدی، نادر (۱۴۰۱) «پیوستار سکون در رمان فارسی دهه چهل»، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره چهاردهم، شماره ۲، صص ۹۹-۱۲۰.
<https://doi.org/10.22059/jsal.2023.92669>.
کرم، یوسف (۱۳۷۵) فلسفه کانت (و نقد و بررسی آن)، ترجمه محمد محمدرضایی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
کلیسکان، سودا (۱۳۸۷) «اخلاق و زیبایی‌شناسی در آثار باختین»، ترجمه مهدیه مفیدی، ماهنامه آینه خیال، شماره ۸، صص ۶۲-۶۴.
لیلیان، فورست (۱۳۷۵) رمانتسیم، ترجمه مسعود جعفری جزء، تهران، مرکز.
میاحی، الهام (۱۴۰۱) تحلیل کرونوتوپ خانه در آثار رمان‌نویسان زن ایرانی (۱۳۷۰-۱۳۹۵)، رساله دکتری تخصصی، استاد راهنما مسعود علیا، رشته پژوهش هنر، دانشگاه هنر تهران، دانشکده علوم نظری و مطالعات عالی هنر.
----- (۱۴۰۳) جهانی در دل جهان جستارهایی در باب مفهوم کرونوتوپ میخائیل باختین، تهران، لوگوس.
میاحی، الهام و مسعود علیا (۱۴۰۱) «تحلیل کرونوتوپ خانه در رمان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم اثر زویا پیرزاد»، مجله نقد و نظریه ادبی، سال هفتم، دوره اول (پیاپی ۱۳)، بهار و تابستان، صص ۲۷-۵.
<https://doi.org/10.22124/naqd.2022.20769.2283>.
الناصری، علی (۱۴۰۰) پیوستار زمان- مکان در رمان عربی و فارسی، خوانش تطبیقی نمونه‌هایی از رمان پست مدرن، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، استاد راهنما بهار صدیقی، رشته زبان و ادبیات خارجی (زبان و ادبیات عرب)، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
هدایت، صادق (۱۳۵۱) بوف کور، تهران، امیرکبیر.
هولکوئیست، مایکل (۱۳۹۵) مکالمه‌گرایی، میخائیل باختین و جهان‌ش، ترجمه مهدی امیرخانلو، تهران، نیلوفر.
هینز، جی. دبورا (۱۳۹۹) باختین در قابی دیگر، ترجمه ستاره نوتاج، تهران، موسسه تالینا، ترجمه و نشر آثار هنری.

- Bracken, H. (2021) The Castle of Otranto. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/The-Castle-of-Otranto>.
- Galinsky, K. (1998) *Augustan culture: An interpretive introduction*. Princeton University Press.
- Ginsberg, R. (2004) *The Aesthetics of Ruins*. Amsterdam _ New York, NY 2004_
- Gosetti-F. & Jennifer A. (2021) "Romantic Upheavals, Modern Movements", *On Being and Becoming: An Existentialist Approach to Life*, GUIDES TO THE GOOD LIFE SERIES (New York, online edn, Oxford Academic, 22 Oct. 2020).
<https://doi.org/10.1093/oso/9780190913656.003.0005>, accessed 5 Nov. 2025.
- Parisot, E. (2013) *Graveyard Poetry: Religion, Aesthetics, and the Mid Eighteenth-Century Poetic Condition*. Ashgate: Ashgate Publishing Ltd.
- walklate, J. (2023) *Time and the Museum: Literature, Phenomenology, and the Production of Radical Temporality*. Routledge, Taylor & Francis Group.